

Ewa Michna

ROLA HISTORII W LEGITYMIZACJI ASPIRACJI NARODOWYCH GRUPY POGRANICZA KULTUROWEGO

W dyskursie publicznym ostatnich lat toczy się debata na temat polityki historycznej, realizowanej przez państwa narodowe. Ja w swoim artykule pragnę skupić się na grupie mniejszościowej, która zmierza do samostanowienia narodowego. Liderzy etniczni grupy karpackorusińskiej – bo ta będzie przedmiotem mojego zainteresowania – realizują swoistą politykę historyczną, co będę starała się ukazać – „używając” historii do legitymizacji aspiracji narodowych własnej grupy.

W przypadku społeczności ludzkich – jak pisze B. Szacka – z niewyjaśnionych dotychczas powodów dawność jest jednym z czynników, które mają moc sakralizującą. To, co ma przeszłość zwłaszcza długą, jest postrzegane jako bardziej wartościowe od tego, co tej przeszłości nie ma. Długa przeszłość stała się synonimem trwałości i pośrednio uzasadnia prawo do istnienia¹. Takie uprawomocnienie i legitymizacja jest konieczna szczególnie w przypadku wspólnot o charakterze narodowym. Bowiem naród bez historii jest niemożliwy do pomyślenia, a aspiracje narodowe potrzebują historycznej legitymizacji. Im dłuższa i piękniejsza jest jego historia tym lepiej. Zgodnie z nacjonalistyczną zasadą, wszystkie narody mają szlachetną – i pouczającą – przeszłość; kwestią jest tylko jej odnalezienie². Naród jest zakorzeniony w przeszłości poprzez swoje historyczne dziedzictwo, odróżniające go od innych, które daje mu możliwość do zidentyfikowania szczególną

---

¹ B. Szacka, *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa 2006, s. 49.

² A. Smith, *Nacjonalizm*, tłum. E. Chomiczka, Warszawa 2007, s. 180.

tradycję społeczną i kulturową³. Mityczna konstrukcja przeszłości – charakterystyczna dla grup etnicznych i narodów – jest istotnym elementem tożsamości grupy. Zgodność z faktami nie jest tutaj najistotniejsza – historia, pamięć historyczna – jest ważna o tyle, o ile spełnia funkcję integrującą, utrzymuje spójność grupową, podtrzymuje i wzmacnia jej tożsamość⁴. Podobne podejście do historii reprezentuje również T. H. Eriksen⁵, uważający, że historia jest używana współcześnie jako narzędzie kreowania tożsamości i polityki. W związku z tym historia nie jest produktem przeszłości, ale reakcją na potrzeby teraźniejszości. Takie podejście zakłada zmienność interpretacji historii wraz ze zmianą sytuacji grupy. Interpretacja przeszłości uprawomocnia teraźniejszość, pozwala ją zrozumieć. Nie wszystkie wydarzenia z historii danej grupy są obecne w zmitologizowanej wersji historii, ponieważ nie wszystkie są użyteczne do konstrukcji takiego obrazu świata, który uzasadniałby współczesną rzeczywistość i grupowe aspiracje. Przeszłość jest używana selektywnie, przywłaszczana, zapamiętywana czy na nowo wynaleziona⁶.

Do tego samego historycznego dziedzictwa mogą rościć pretensje przedstawiciele różnych grup – w takim przypadku każda z nich odwołując się do tych samych wydarzeń, dokonuje odmiennej ich interpretacji. Takiej interpretacji, która pozwala na stwierdzenie, że to właśnie ona ma do niego wyłączone prawo. Mity historyczne są obecne szczególnie wśród ludzi, którzy poszukują korzeni swojej tożsamości i którzy przez tworzenie własnej tradycji odróżniają siebie od innych poprzez swoją szlachetną przeszłość⁷.

Odwoływanie się do historii, mitów etnicznych, historii i tradycji jest także podstawą narodowych i etnicznych ideologii. Zmitologizowana wiedza o przeszłości opisuje świat jako znaczący i spójny, będąc tym samym ważnym elementem etnicznej i narodowej tożsamości⁸. Ideologiczny, bliski emocjonalnie członkom grupy obraz przeszłości jest niejednokrotnie wynikiem odkrywania na nowo własnej tradycji – *invention of tradition*. Grupy poszukujące uzasadnień własnych aspiracji etnicznych lub narodowych selekcjonują i interpretują historyczne fakty, postacie, elementy kultury w taki sposób, by wyłonił się pożądaný przez grupę mityczny obraz świata, zawierający oczekiwane symboliczne znaczenia. Dlatego też niektóre wydarzenia i ludzie, niezgodne z tym pożądanym modelem świata, dysfunkcjonalne z punktu widzenia grupowego interesu znikają z areny dziejów, inne natomiast nabierają nieproporcjonalnie wielkiego znaczenia.

Z demokratyzacją życia społecznego w bloku wschodnim ściśle związane jest, obserwowane od połowy lat osiemdziesiątych, ożywienie etniczne. Ogarniają-

³ *American Ethnic Politics*, red. H. Fuchs, New York 1968.

⁴ Zob. szerzej: W. Petersen, *On the Substitutions of Western Europe*, [w:] *Ethnicity. Theory and Experience*, red. N. Glazer, D. P. Moynihan, Cambridge 1975.

⁵ T. H. Eriksen, *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*, London 1993.

⁶ *Introduction*, [w:] *History and Ethnicity*, red. E. Tonkin, M. McDonald, M. Chapman, London–New York 1989.

⁷ Z. Mach, *Symbols, Conflict and Identity. Essays in political Anthropology*, Albany 1993.

⁸ *Ibidem*.

cemu tę część kontynentu ruchowi wyzwania się i emancypacji narodów, narodowości, grup etnicznych towarzyszy wyłanianie się najrozmaitszych form pamięci grup mniejszościowych, dla których odzyskanie własnej przeszłości stanowi integralną część walki o uznanie własnej tożsamości.

Zanim przejdę do analizy sygnalizowanego w tytule sposobu używania historii przez liderów ruchu etnicznego⁹ w legitymizacji aspiracji narodowych, konieczne jest wprowadzenie kilku informacji na temat Rusinów Karpaccich i ruchu karpackorusińskiego.

Rusini karpaccy to grupa górali ruskich, posiadająca autochtoniczne terytorium po północnej (Łemkowszczyzna) i południowej (Zakarpacie i Preszowszczyzna) stronie Karpat Wschodnich, na pograniczu Polski, Słowacji i Ukrainy. Jest to, zamieszkująca tereny wysunięte najbardziej na zachód, społeczność wschodniosłowiańska. Rusini Karpaccy są typową grupą pogranicza etnicznego i kulturowego. Ich kultura i język, mimo pokrewieństw z kulturą ukraińską, wykazują wiele cech specyficznych. Zdecydowały o tym m.in. wpływy kulturowe grup sąsiednich oraz długowiekowe pozostawanie w granicach państw związanych z zachodnią cywilizacją. Ziemie rusińskie wchodziły w swojej historii w skład: Węgier i Polski, następnie monarchii habsburskiej; w okresie międzywojennym Czechosłowacji i Polski, a po II wojnie światowej Polski, Czechosłowacji i Związku Radzieckiego¹⁰.

W XIX wieku chłopska ludność karpatorusińska dostała się w orbitę procesów narodotwórczych. Ludność rusińską próbowali pozyskać Rosjanie oraz, walczący o prawo do samookreślenia narodowego, Ukraińcy. Prócz tego w różnych okresach historii dążenia asymilacyjne względem Rusinów przejawiali Węgrzy, Polacy i Słowacy.

Dla dzisiejszej sytuacji w grupie zasadnicze znaczenie miała rywalizacja o „rząd rusińskich dusz” między przedstawicielami trzech orientacji: staroruskiej, której działacze nawiązywali do tradycji Rusi Kijowskiej i Halicko-Włodzimierskiej; rusofilskiej, (propagującej zjednoczenie wszystkich narodów ruskich i podkreślającej związek terytoriów rusińskich z Rosją) i ukrajinofilskiej, nawiązującej do tradycji kozackiej i uznającej istnienie odrębnego od Rosjan narodu Rusinów-Ukraińców. Rywalizacja zwolenników przeciwstawnych programów polityczno-narodowych doprowadziła do rozbitcia tożsamości grupy. Spory ideologiczne między zwolennikami poszczególnych opcji narodowościowych przez długi czas były udziałem, bardzo nielicznej na tych terenach, inteligencji. Masy ludowe pozostawały w dalszym ciągu w świecie dzielonym na „swoich” i „obcych”. W okresie międzywojennym rywalizacja przedstawicieli odmiennych orientacji narodowych

---

⁹ Artykuł jest oparty na przeprowadzonych w latach 1995-2003 badaniach empirycznych liderów ruchu rusińskiego na Słowacji, Ukrainie i w Polsce. Przedmiotem badań były: historyczne źródła współczesnego ruchu karpackorusińskiego, instytucjonalizacja życia zbiorowego Rusinów Karpaccich po roku 1989, tożsamość etniczna rusińskich liderów oraz rusińska ideologia etniczna.

¹⁰ E. Michna, *Kwestie etniczno-narodowe na pograniczu Słowiańszczyzny Wschodniej i Zachodniej. Ruch rusiński na Słowacji, Ukrainie i w Polsce*, „Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej”, t. 8, Kraków 2004.

zaczęła mieć bardziej masowy charakter. Ideologia rusofiliska i ukraińfiliska wpływały na coraz szersze kręgi społeczne. W latach 30. XX wieku pojawiła się także odwołująca się do idei staroruskich, wyraźnie wyartykułowana idea narodu karpatorusińskiego rozumianego jako czwarty naród wschodniosłowiański¹¹.

Zasadniczej zmianie uległa sytuacja Rusinów po II wojnie światowej. Władze komunistyczne Ukrainy, Słowacji i Polski uznając wszystkich Rusinów, bez względu na ich samoidentyfikację za Ukraińców, zahamowały kształtowanie i upowszechnianie ideologii narodu karpatoruskiego jak również sympatii prorosyjskich. Zakończyły się wszelkie dyskusje i spory inteligencji na temat przynależności narodowej grupy. Dopiero demokratyzacja w krajach bloku wschodniego po 1989 roku pozwoliła Rusinom na wyrażanie własnych aspiracji i dążeń. Nowe możliwości doprowadziły do ożywienia w środowiskach rusińskiej inteligencji we wszystkich zamieszkiwanych przez Rusinów krajach. Na Słowacji, Ukrainie i w Polsce powstały etniczne organizacje, a liderzy rusińscy powrócili do trwających od połowy XIX wieku dyskusji na temat przynależności narodowej grupy¹². Istotę współczesnego ruchu karpackorusińskiego najlepiej wyraził Paul Robert Magocsi, historyk i ukrajinista od lat badający tę problematykę, ale także rusiński ideolog i aktywny działacz rusiński, który widzi w nim dążenie Rusinów Karpackich do zachowania własnej kultury i języka. Podstawowym celem liderów rusińskich jest wyodrębnienie czwartego – oprócz Rosjan, Białorusinów i Ukraińców – narodu wschodniosłowiańskiego. Istnieniu ruchu karpackorusińskiego towarzyszy wiele polemik dotyczących celów stawianych przez liderów etnicznych grupy i zasadności ich żądań. Aspiracje działaczy karpackorusińskich szczególnie mocno atakowane są z pozycji ukraińskich. Ukraińcy i Rusini o ukraińskiej świadomości narodowej (którzy uważają Rusinów Karpackich za grupę etnograficzną narodu ukraińskiego) widzą w nim „polityczny rusinizm” – szkodliwy separatyzm zmierzający do zmiany granic w Europie i osłabienia młodego państwa ukraińskiego.

Kwestią podstawową dla karpatorusińskich liderów etnicznych jest określenie się w stosunku do grupy ukraińskiej. Dzieje się tak głównie z dwóch powodów. Po pierwsze, dążenia do samookreślenia narodowego i istnienie czwartego narodu wschodniosłowiańskiego, jak już pisałam, są szczególnie mocno kwestionowane i blokowane właśnie przez przedstawicieli grupy ukraińskiej, którzy uważają Rusinów za członków własnego etnosu. Mamy więc do czynienia ze zderzeniem dwóch odrębnych nacjonalizmów, z których każdy chce włączyć tę samą ludność w orbitę własnych narodowych wpływów. Po drugie, istotna wydaje się bliskość kulturowa obu grup. Niewielkie obiektywne kulturowe różnice wymagają bowiem, jeżeli grupa chce się odróżnić od innych, skonstruowania na poziomie symbolicznym bardzo

---

¹¹ J. J. Bruski, *Rusini Karpaccy – separatyzm czy przebudzenie narodowe? Z genezy współczesnego rusinizmu*, [w:] *Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność*, red. M. W. Wanatowicz, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego”, nr 1492, Katowice 1995; P. R. Magocsi, *The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus' 1848-1948*, Cambridge MA-London 1978.

¹² E. Michna, *op. cit.*

wyraźnej granicy. Analiza wypowiedzi karpatorusińskich liderów we wszystkich regionach wykazuje, iż bez względu na obiektywne cechy kulturowe na poziomie symbolicznym i mitycznym, ideologia rusińska oparta jest o jasne i wyraźne podziały „my”, „oni”. Wizja świata badanych konstruowana jest w taki sposób, by dostarczała argumentów potwierdzających odrębność grupy rusińskiej i ukraińskiej.

Interesującym mnie w artykule zagadnieniem jest to, w jaki sposób etniczni liderzy wykorzystują historię, by odrębność obu grup – ukraińskiej i rusińskiej – uzasadnić. Używanie historii w celu legitymizowania aspiracji narodowych nie jest w przypadku grupy rusińskiej zjawiskiem nowym, który pojawił się wraz z ostatnią falą ożywienia etnicznego w latach 80. XX wieku. Już wcześniej, w XIX i na początku XX wieku, gdy indyferentna narodowo ludność karpatorusińska dostała się w orbitę procesów narodotwórczych, pojawiły się konkurencyjne interpretacje historii, mające uzasadniać przynależność Rusinów do określonego narodu.

Pierwsze prace na temat historii południowej części Karpat pojawiły się na początku XIX stulecia. Jest to wiek romantycznego zafascynowania przeszłością i prób budowania całościowych koncepcji historiograficznych. Tworzone w tym okresie syntezy dziejów, będące mieszaniną faktów i pseudonaukowych mitów, były „na służbie” narodów i miały za zadanie uzasadniać ich ówczesne aspiracje i dążenia. P. R. Magocsi, który analizował dorobek historyków XIX i na początku XX wieku, dotyczący historii tego regionu zauważa, że można mówić o kilku odmiennych próbach interpretacji historii Rusi Podkarpackiej, związanych z interesami politycznymi i opcją narodową autorów, którzy tej interpretacji dokonują: staroruskiej, rusińskiej, węgierskiej, rosyjskiej i ukraińskiej¹³. Podstawowe kontrowersje interpretacyjne między dziewiętnastowiecznymi historykami dotyczyły następujących kwestii: autochtoniczności ludności rusińskiej na terenie Karpat i jej obecności na tych ziemiach przed przybyciem Węgrów w 896 roku; zasięgu występowania kolonizacji wołoskiej; istnienia bądź nieistnienia niezależnego państwa rusińskiego (*Marchia Ruthenorum*, Ruska Kraina) rządzonego przez rusińskich władców; działalności na ziemiach rusińskich Cyryla i Metodego; znaczenia poszczególnych narodowości w rozwoju regionu; wspólnoty wszystkich narodów wschodniosłowiańskich i prawa do dziedzictwa Rusi Kijowskiej; związków Rusi Podkarpackiej i Galicji oraz odrębności narodowej Rusinów; znaczenia nazwy „Rusin” w różnych okresach historii¹⁴.

Pierwsze prace na temat północnej części Karpat i jej mieszkańców pojawiły się również w połowie XIX wieku, także one różniły się w interpretacji najdawniejszych i współczesnych dziejów tych terenów, a ich autorzy o odmiennych orientacjach narodowych spierali się zarówno o przebieg procesów osadniczych, jak i o interpretację późniejszych wydarzeń historycznych na tym terenie oraz ich przyczyny. Współcześnie, podobnie jak w XIX i na początku XX stulecia, trwa dyskusja na temat historii grupy, uczestniczą w niej nie tylko historycy, ale również

¹³ P. R. Magocsi, *op. cit.*

¹⁴ *Ibidem.*

liderzy etniczni, którzy chętnie odwołują się do dorobku historiografii, szukając argumentów na rzecz poparcia tezy i istnieniu odrębnego narodu rusińskiego. Przedstawiciele rusińskiej inteligencji, w procesie konstruowania własnej odrębności dokonują reinterpretacji historii. Zgodnie z fundamentalnym założeniem ideologii rusińskiej wszystkie wypowiedzi liderów, dotyczące historii grupy, są podporządkowane podstawowej dla ideologii rusińskiej tezie, iż Rusini nie są Ukraińcami.

Zestawmy zatem podstawowe elementy karpatorusińskiej wizji dziejów, mającej legitymizować współczesne aspiracje grupy do bycia czwartym narodem wschodniosłowiańskim.

Etnogeneza

Wiara we wspólne pochodzenie jest istotnym elementem świadomości etnicznej i narodowej, nic więc dziwnego, że grupa, która uświadomi sobie swoją odrębność w stosunku do innych grup narodowych bądź etnicznych i zmierza do samookreślenia narodowego, staje przed koniecznością wyjaśnienia zagadki swojego pochodzenia, a przekonanie o wspólnej etnogenezie staje się istotnym elementem ideologii narodowej. Przekonanie to, obecne w zmitologizowanej wizji dziejów, nie musi być jednak oparte na faktach. Jak zauważają U. Altermatt¹⁵ i G. Babiński¹⁶, przywołując popularną potoczną definicję narodu, wiara członków narodu we wspólne pochodzenie jest raczej kwestią historycznego błędu niż faktów. Wiara we wspólne pochodzenie, w przypadku społeczności tradycyjnych, przybiera formę mitów etnicznych, a jednocześnie ma charakter naukowych i pseudonaukowych koncepcji. Często do mitycznych przodków odwołują się grupy pragnące w okresie ożywienia etnicznego na nowo zrekonstruować swoją tożsamość.

Liderzy karpatorusińscy swoje korzenie wywodzą od legendarnego plemienia Białych Chorwatów, które żyło w Karpatach w V wieku. Mit o pochodzeniu Rusinów od Białych Chorwatów ma ogromne znaczenie dla integracji grupy i legitymizacji jej współczesnych aspiracji. Mimo, że w nauce funkcjonuje kilka – uważanych za bardziej prawdopodobne – koncepcji dotyczących genezy osadnictwa w Karpatach¹⁷, rusińscy działacze są skłonni je pomijać i preferować białochor-

¹⁵ U. Altermatt, *Sarajewo przestrzega. Etonacjonalizm w Europie*, tłum. G. Sowiński, Kraków 1998.

¹⁶ G. Babiński, *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, Kraków 1997.

¹⁷ Problematyka etnogenezy ludności ruskiej w Karpatach ma bogatą bibliografię. Por. np. I. Krasowski, *Problem autochtonizmu Rusinów w Beskidzie Niskim i Sądeckim*, [w:] *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, t. 1, red. J. Czajkowski, Rzeszów 1992; A. Olszański, *Geneza Łemków – teorie i wątpliwości*, „Magury 88”, Warszawa 1992; M. Parczewski, *Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach*, Kraków 1991; idem, *Geneza Łemkowszczyzny w świetle wyników badań archeologicznych*, [w:] *Łemkowie w historii...*; J. Repeła, *Przegląd badań nad etnogenezą Łemków*, „Wierchy” R. 57, 1991; B. Strumiński, *O pochodzeniu Łemków z punktu widzenia językoznawstwa*, „Magury ‘91””, Warszawa 1992; Z. Szanter, *Skąd przybyli przodkowie Łemków? O osadnictwie z południowych stoków Karpat w Beskidzie Niskim i Sądeckim*, „Magury 93”, Warszawa 1994; idem, *Jeszcze o osadnictwie z południowej granicy w Beskidzie Niskim i Sądeckim*, [w:] *Łem-*

wacką, gdyż pozwala na odróżnienie Rusinów od Ukraińców i wy tłumaczenie postrzeganych przez badanych różnic kulturowych między obiema grupami.

Dziedzictwo Rusi Kijowskiej

Inną istotną dla rusińskiej wizji dziejów kwestią jest dziedzictwo historyczne Rusi Kijowskiej. Na ziemiach, powstałego pod koniec IX wieku, ruskiego księstwa rozwinęły się załadki kultury staroruskiej, do której odwoływały się żyjące na tych terytoriach narody rosyjski, ukraiński i białoruski. W procesie konstruowania własnej odrębności każdy naród wschodniosłowiański w jakiś sposób musiał odnieść się do dziedzictwa Rusi Kijowskiej i kultury staroruskiej. Współcześnie na związki historii z Rusią Kijowską wskazują Rosjanie i Białorusini, ale za głównych spadkobierców tego państwa uważają się Ukraińcy. Zasadniczą dla ruchu rusińskiego kwestią jest więc odniesienie się do dziedzictwa owego starosłowiańskiego księstwa oraz takie zinterpretowanie najdawniejszej historii grupy, by udowodnić odrębność Rusinów Karpaccich i Ukraińców. Moi rusińscy rozmówcy w większości negują przynależność terytoriów rusińskich do Rusi Kijowskiej – podkreślając, że już od X wieku należeli do państwa węgierskiego. Wcześniej, według nich, od wpływów kijowskich władców chronił Rusinów potężny łuk Karpat, który oddzielał ich terytorium od wpływów ziem Rusi Kijowskiej.

Misja Cyryla i Metodego

Konstruując pożądaný obraz grupy, liderzy rusińscy odwołują się także, tak jak budziciele XIX wieku, do misji Cyryla i Metodego, mimo iż ich obecność na terenach rusińskich jest przez naukę poddawana w wątpliwość. Według badanych to właśnie ci dwaj misjonarze rozpowszechnili chrześcijaństwo wśród Rusinów. Według tej koncepcji Rusini nie tylko nie zostali ochrzczeni przez świętego Włodzimierza – kijowskiego władcę, ale przyjęli chrześcijaństwo o prawie sto lat wcześniej, z rąk świętych misjonarzy słowiańszczyzny. Pozwala to na zerwanie z niewygodną, z punktu widzenia konieczności skonstruowania wyraźnych granic między grupą rusińską i ukraińską, tradycją Rusi Kijowskiej.

---

kwie i lemkoznawstwo w Polsce, red. A. Zięba, „Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej”, t. 5, Kraków 1997. Stanowisko ukraińskich autorów i bibliografię problemu osadnictwa ruskiego w Karpatach omawiają: O. Malc, *Wolochy i walaska kolonizacja na słowacko-polsko-ukraińskomu prikordonni*, [w:] *Materiali naukowo praktičnoi konferencii „Dierżawnje reguljuwannja miżetnicznych widnosin b Zakarpatti”*, Uzhorod 1997; obszerną bibliografię prac naukowców słowackich, węgierskich, rumuńskich, rosyjskich i ukraińskich na temat początków osadnictwa ruskiego po południowej stronie Karpat zawierają prace Magociego: *Carpatho-Rusyn Studies. An Annotated Bibliography*, vol. 1, 1975-1984, New York-London 1988; idem, *Carpatho-Rusyn Studies. An Annotated Bibliography*, vol. 2, 1985-1994, New York 1998.

Rusińska odrębność jako wynik przynależności ziem rusińskich do państw zachodnich

Badani liderzy, legitymizując współczesne dążenia i narodowe aspiracje, starają się dostrzegać symptomy rusińskiej odrębności w jak najdalszej przeszłości. W ich interpretacji dziejów grupy jest ona rzutowana w wiek XVII i XVIII. Rusińska odrębność jest, według nich, naturalną konsekwencją specyficznych dziejów grupy, która nigdy w swojej historii nie miała związków z Ukrainą i ludnością wschodniosłowiańską za Karpatami. Odrębność Rusinów i Ukraińców ma według badanych źródła w długotrwałej przynależności ziem rusińskich do państw zachodniosłowiańskich. Administracja niesłowiańskich imperiów (Węgier, Austrii, Czechosłowacji) przyniosła bowiem na terytorium rusińskie elementy kultury zachodniej. To z tego przecięcia się wpływów wschodnich i zachodnich zrodziła się według badanych specyficzna, odrębna rusińska kultura.

Aspiracje narodowe Rusinów

Liderzy rusińscy twierdzą, że o aspiracjach narodowych Rusinów Karpaccy można już mówić w połowie XIX wieku. Działalność inteligencji – narodowych budzicieli (A. Duchnowycza i A. Pawłowycza)¹⁸ i miejscowych polityków świadczy o tym, że już w tym czasie Rusini Karpaccy zabiegali o zachowanie własnej tożsamości, walczyli o niezależność i prawo do pewnej formy autonomii. Liderzy rusińscy zdają sobie sprawę z rozbieżności tożsamości grupy i istnienia różnych stronnictw polityczno-narodowych wśród dziewiętnastowiecznych narodowych budzicieli, którzy jeszcze nie do końca wiedzieli czy są członkami narodu rosyjskiego, ukraińskiego, czy też odrębnego narodu karpatoruskiego. Mówiąc o tych podziałach, podkreślają, że taka sytuacja była wynikiem wpływów zewnętrznych, którym ulegała inteligencja. Warto dodać, że zasada jedności i integralności narodu oraz postrzegania wszelkich podziałów jako interwencji z zewnątrz i spisków jest charakterystyczna dla większości ideologii nacjonalistycznych¹⁹.

Rusiński proces narodotwórczy częścią podobnych procesów wśród innych narodów słowiańskich monarchii habsburskiej

Istotne dla współczesnych aspiracji części etnicznych liderów opowiadających się za odrębnością od Ukraińców jest udowodnienie, że procesy integracji narodowej

---

¹⁸ Por. P. R. Magocsi, *The People from Nowhere. An Illustrated History of Carpatho-Rusyns*, Uzhhorod 2006.

¹⁹ I. Berlin, *Nacjonalizm. Zlekceważona potęga*, [w:] *Dwie koncepcje wolności*, red. i d e m, Warszawa 1991.

wśród Rusinów Karpackich nie są czymś wyjątkowym. Przeciwnie, są typowe dla wszystkich narodów słowiańskich monarchii habsburskiej (wschodnich, zachodnich i południowych Słowian) i rozpoczęły się w tym samym czasie. Aspiracje tych narodów zrealizowały się – zostały uznane za odrębne i uzyskały własne organizmy państwowe – to daje podstawę rusińskim liderom, by ich własne podobne dążenia uznawać za uzasadnione.

Ożywienie polityczne po I wojnie światowej

Legitymizując współczesne dążenia i aspiracje narodowe, liderzy rusińscy odwołują się także do wydarzeń, które miały miejsce po I wojnie światowej. Kiedy na gruzach Austro-Węgier powstawały nowe organizacje państwowe, na Łemkowszczyźnie i Rusi Węgierskiej powstawały organizacje samorządowe, które zmierzały do przejęcia władzy od Austriaków. Ich różne programy polityczno-narodowe potwierdzają rozbicie tożsamości grupy. We współczesnych interpretacjach tych wydarzeń, rusińscy liderzy podkreślają, że już w tym okresie pojawiły się projekty połączenia Łemkowszczyzny z terenami po południowej stronie Karpat, które z powodu polskiej interwencji nie doszły do skutku, a które świadczą o pojawieniu się więzi ogólnorusińskiej oraz dowodzą, że już wtedy rusińscy politycy i działacze pragnęli wziąć losy rusińskiego narodu zamieszkującego po obu stronach Karpat we własne ręce, by zapewnić mu pewną formę niezależności.

Autonomia

W wyniku działań polityków zarówno krajowych, jak i emigracyjnych sprawa rusińska pojawiła się na konferencjach pokojowych w Saint Germain i Trianon. Na mocy postanowień gremiów terytorium rusińskie po południowej stronie Karpat zostało przyłączone w 1919 roku do Czechosłowacji, a rząd w Pradze utworzył prowincję rusińską pod nazwą Ruś Podkarpacka i obdarzył ją częściową autonomią. Pamięć o posiadanej przez prawie dwadzieścia lat (do 1939 roku) autonomii z własnym rusińskim szkolnictwem, pewnymi atrybutami samorządu takimi, jak gubernator, hymn i narodowy teatr, jest dla współczesnych rusińskich działaczy dowodem, że już wtedy Rusini Karpacky zostali uznani przez społeczność międzynarodową za odrębny naród i uzyskali namiastkę własnego organizmu politycznego. Przez większość działaczy okres ten jest jednocześnie – co dla etnicznej wizji dziejów niezwykle istotne²⁰ – uznawany za rusiński *złoty wiek*.

---

²⁰ A. Smith, *The Golden Age and National Renewal*, [w:] *Myths and Nationhood*, red. G. Hosking, G. Schöpflin, London 1997.

Komunizm – tragedia rusińskiego narodu

Ale w karpatorusińskiej wizji dziejów odnajdziemy także okres „narodowego upadku”, który rozpoczyna się po II wojnie światowej, kiedy to Rusini – w wyniku decyzji władz komunistycznych – zostali odgórnie, z urzędu uznani za Ukraińców. Wszelkie organizacje życia narodowego zostały zlikwidowane a niepokorni, którzy odważyli się demonstrować rusińską tożsamość byli prześladowani. Ten okres według badanych w znacznym stopniu zaważył na dzisiejszej kondycji grupy, zdecydował o częściowej asymilacji Rusinów, zamroził rozwój rusińskiej kultury. Jednocześnie wszyscy rozmówcy podkreślają, że Rusini Karpaccy nie mieli żadnego wpływu na swoje losy po II wojnie światowej, a włączenie do Związku Radzieckiego Rusi Podkarpackiej było przymusowe.

Mamy taką piękną historię

Na koniec warto podkreślić, że wszyscy rozmówcy podkreślają, że Rusini Karpaccy mają piękną historię. Większość wypowiedzi jest konstruowana w taki sposób, aby udowodnić, że jest to historia dłuższa i piękniejsza niż historia narodu ukraińskiego.

Podsumowując, jak pokazuje analiza zebranych w trakcie badań wypowiedzi liderów karpakorusińskich oraz analiza materiałów zastanych – jedną ze strategii legitymizacji współczesnych aspiracji narodowych, podkreślania odrębności narodowej Rusinów i Ukraińców, jest skonstruowanie pożądanego obrazu historii grupy. Podobnie jak w XIX i na początku XX wieku ideologiczne spory na temat przynależności narodowej społeczności wschodniosłowiańskiej w Karpatach, odbywają się pod znakiem powrotu do historii. Walka o rząd rusińskich dusz to współcześnie, podobnie jak w przeszłości, walka o narzucenie członkom grupy własnej interpretacji dziejów społeczności wschodniosłowiańskiej w Karpatach. Podstawą budowania pożądanego obrazu grupy i legitymizowania aspiracji do bycia czwartym narodem wschodniosłowiańskim jest odkrywanie na nowo etnicznej przeszłości. Współcześni liderzy rusińscy powracają do kwestii, które były przedmiotem sporów między zwolennikami różnych opcji narodowościowych XIX i początku XX wieku. Jeszcze raz reinterpretują wschodniosłowiańskie dziedzictwo, do którego odwołują się wszyscy wschodni Słowianie. Wizja dziejów karpakorusińskich liderów etnicznych opiera się na podstawowym założeniu, że na przestrzeni dziejów aż do roku 1945 Rusini nic wspólnego z Ukraińcami nie mieli. Mają własną, specyficzną, unikalną historię, która zdecydowała o ich odrębności, i która daje im prawo do uznania ich za odrębny od Ukraińców czwarty naród wschodniosłowiański.